

Aristokratiske allianser og konflikter i nordisk seinmiddelalder

ERIK OPSAHL

The point of departure is the Swedish rebellion against the regime of King John (Hans) in 1501. Sten Sture the Elder was the rebellion's most prominent leader. The article moves from a discussion of Sten's character and motives for his policy to a more general discussion of the motives of the late medieval Scandinavian aristocracy's political agitation and conduct. The principal question is whether the aristocrats were motivated by economic profit and personal career alone, or if other motives, like political and ideological ones, also mattered. Several examples of aristocrats' political choices that cannot have been motivated by economic gains are examined. Thereafter, the article presents the main features of the late medieval aristocracy in Scandinavia as an elite, including its political position, and then especially the balance of power between the aristocracy and the monarch. The conclusion is that the late medieval Scandinavian aristocracy's political behaviour was motivated by a set of motives, that could differ from one situation to another.

Innledning

Den 29. august 1501 ble det utstedt et oppsigelsesbrev av kong Hans som svensk konge på Mora i Dalarna.¹ De navngitte utstederne var ridderen Sten Sture d.e. (ca. 1437–1503), tidligere svensk riksforsander og på dette tidspunktet rikshovmester, og ridderen Knut Alvsson (ca. 1455–1502), som titulerte seg «ridder i Norge», desuten var «kopperbergsmenn», «sølvbergsmenn», «jernbergsmenn» og «menige allmue i Dalarne» ført opp som utstedere. Brevet var adressert til Hemming Gadh, electus i Linköping, ridderen Svante Nilsson, marsk, samt «klerker», «fribårne», «frelsemenn», «kjøpstadsmenn», «kronskattskyldige bønder», «landboere» og «menige allmue» i Östergötland. Oppsigelsen ble begrunnet med den ulykke («ofärd») og forderv som kong Hans hadde brakt over utstederne og Sveriges rike, som utstederne omtalte som «vårt federnis rike». Kongen hadde holdt verken ord

¹ Bosson & Grönblad 1859 nr. 68; jf. DN XXII 12 for korrekt dato.

eller sine kongelige eder, løfte, brev, beseglinger, Kalmarrecess (hans svenske håndfestning) eller forhandlinger («dæcktinger»), og dessuten heller ikke Sveriges lov og gode, gamle sedvaner. Kong Hans ble dessuten beskyldt for å ha fraternisert med russerne som hadde angrepet rikets østligste provins («landsende») Finland.

Alle utstederne hadde på grunn av dette blitt enige om at de med liv og makt ville verge seg og ikke ha Hans som svensk konge lenger. De uttalte at alle som ville gå sammen med dem om dette, ville de oppfatte som sine «kjære venner» i allianse, mens de som vegret å følge oppfordringen, ville bli sett på som utstedernes og rikets fiender, og utstederne ville gjøre opp med dem med liv og makt som en burde gjøre med sine fiender. Utstederne oppfordret mottakerne til å gjøre som det slik «tro, hederlige ('rætraadige') innfødte svenske menn» burde gjøre, og å gå i kjærlig forbund og brorskap med utstederne i forsvar av deres fedrenes rike og seg sjøl.

Ut av dette og andre opprop kom et åpent opprør som lyktes i å avsette kong Hans fra den svenske tronen, og der Sten Sture ble gjeninnsatt som svensk riksfors-stander. Sjøl om det var flere ledende menn bak opprøret, var Sten Sture den utvilsomme lederen. Det var denne «gamle herr Sten», seierherren fra slaget ved Brunkeberg i 1471, «rastløst på väg mellan tingsplatser, rådstugor och härläger, våltaligt agiterande mot främlingsvälde, som fäste sig i folkmedvetandet, på en gång krigshjälte och fredsgarant», slik den svenske historikeren Herman Schück skriver.² Oppropet var typisk for nordisk – og da særlig svensk og norsk – politikk i sein-middelalderen. Aristokrater mobiliserte representanter fra andre samfunnsgrupper i en politisk kamp for å bevare rikets selvstendighet, lov, rett og sedvane innenfor den nordiske politiske unionen, som ble etablert i Kalmar i 1397. I takt med stadig sterkere monarkisk sentralisering og dansk dominans innenfor unionen i strid med unionens opprinnelige karakter av en personalunion mellom tre selvstendige og likestilte riker, økte den politiske misnøyen og uroen over unionens utvikling i både Sverige og Norge. Særlig Sverige ble unionens «problembarn» ved at landet etter et opprør i 1434 aldri mer ble en stabil unionspartner, bortsett fra i kong Kristoffer av Bayerns regjeringstid på 1440-tallet, inntil landet brøt ut av unionen for godt i og med Gustav Erikssons (Vasa) valg til svensk konge i 1523.

Den nordiske unionen, kalt Kalmarunionen i moderne tid, var en betydelig hendelse i Nordens historie med store ringvirkninger i tid og rom. Unionen har derfor blant historikere vært en av de mest omdiskuterte og omstridte hendelsene i Norden. Konfliktpotensialet blir ikke mindre av at hvert av de tre landene som inngikk i unionen, i moderne tid har utviklet hver sin nasjonale forståelse av unionen

² Schück 2013: 82. Sten Sture hadde også vært riksfors-stander i åra 1471–1497. Slaget mellom styrkene til kong Kristian 1. og Sten Sture d.e. ved Brunkeberg i dagens Stockholm, stod 10. oktober 1471, Larsson 1997: 318–328.

generelt og sitt eget lands stilling spesielt. De nordiske landenes historiografiske tradisjoner om unionen er eksempel på hvordan historien kan brukes av et samfunn til å bygge opp identitet og selvforståelse. Seinmiddelalderens rikspolitiske elite, aristokratiet, står sentralt i forståelsen av Kalmarunionen, både når det gjelder hvorfor den ble dannet, hvordan den fungerte, og hvorfor den gikk i oppløsning. Aristokratiske ekteskap og eiendom gikk på tvers av riksgrensene og skapte en interkandinavisk elite som hadde interesse av nordisk samling, blir det hevdet. Det danske aristokratiet fikk over tid større interesse av å støtte opp unionsmonarkens unionelle sentraliseringspolitikk enn å alliere seg med sine svenske og norske standsfeller mot ei ekspanderende kongemakt. Det svenske aristokratiet førte en seig kamp for Sveriges selvstendighet, som til slutt førte til at landet brøt ut av unionen. Det norske aristokratiet var derimot for svakt til å stå imot den danske dominansen innenfor unionen over tid, og Norge gikk til slutt under som et selvstendig rike (Moseng m.fl. 2007: 318–400).

Synet på det nordiske aristokratiets motiver for sin politikk i seinmiddelalderen har imidlertid endret seg over tid. Enkelt sagt har framstående stormenn gått fra å bli oppfattet som å være nasjonale ledere, for ikke å si helter, til å bli endimensjonale materialister som mobiliserte, ja til dels forførte, andre samfunnsgrupper til å kjempe for aristokratiets interesser og posisjoner under dekke av å være en nasjonal kamp. Det er nettopp det nordiske aristokratiets politiske motiver, interesser og atferd i seinmiddelalderen som skal diskuteres i denne artikkelen. Temaet berører mange felt av samfunnsutviklingen og spørsmål knyttet til dem, blant dem identiteter, lojaliteter og politisk kultur, som det likevel ikke vil være mulig å behandle i sin fulle bredde innenfor ramma av en artikkel.

Nasjonale ledere eller forførrere?

Sten Sture sjøl var en dreven agitator og ikke minst mytebygger. Han la mye kraft i å framstille seg som seierherren i en nasjonal kamp. Delen av Sturekrøniken som beskriver slaget ved Brunkeberg i 1471, som var sterkt inspirert av ham sjøl og er den viktigste kilden til slaget, legger stor vekt på Sten Stures personlige innsats og forbigår at Kristian 1.s hær ved Brunkeberg i 1471 hadde et betydelig innslag av svenske stormenn og upplandsbønder.³ Brunkebergslaget har da også blitt stående i moderne tid som et oppgjør mellom svensker og dansker. Bildet av Sten Sture, slik Sturekrøniken framstiller ham, som den svenske nasjonale føreren mot fremmedåket, som Gustav Erikssons (Vasa) forgjenger, var lenge rådende. Han ble beskrevet som den ridderlige, folkelige og rettferdige, men også som taktikeren og demagogen, i tra-

³ Og dessuten trolig norske stormenn med sine sveiner; jf. Opsahl 2004.

disjonen som vokste fram. Sten Sture stod for en antiunionell, antiaristokratisk og antiklerikal tradisjon. Dansk historiografi på si side har særlig lagt vekt på Sten Sture som den dyktige taktikeren (Schück 2013). I løpet av 1900-tallet kom imidlertid tendenser til et endret syn, som kulminerte med Sven Ulric Palmes (1968) totale revurdering i sin biografi fra 1950. Ifølge Palme var Sten Sture en mann som atskilte seg fra sine samtidige, ved å være totalt blottet for alle ideelle og moralske verdier. All hans atferd hadde utelukkende hans egen politiske makt og egen materielle velferd som mål.

Det var den politiske intrigören, den sluge förhandlaren, den djärvt beräkande diplomaten, den skicklige administratören som vann den politiska makten och behöll den i nära tre årtionden. Han har inte bara varit upplagsrik och outtröttlig. Han var helt fri från varje hänsyn till tro och heder. Intet bedrägeri har varit nog utstuderat, intet svek för öppet i denna statskonst» og «Han har inte besjälats av någon den monarkiska radikalismens idé. Det har inte gällt fosterlandet, det har inte gällt staten, det har inte gällt det allmänna bästa. Det har gällt hans egen politiska makt och hans egen ekonomiska välfärd (Palme 1968: 290 og 292; jf. Larsson 1997: 337–338 og Schück 2013).

Også Sten Stures norske allierte, Knut Alvsson, har blitt vurdert langs de samme linjene i historiografien. Ordene har imidlertid vært mindre sterke og omfanget mindre som følge av at Knut i motsetning til Sten, mislyktes i sitt forsett og måtte bøte med livet i striden. Henrik Ibsen beskrev ham riktignok som en tragisk nasjonal fører i diktet «Paa Akershus» fra 1863: «Hugget i Knut Alfsöns Pande var et Hugg i Norges hjerte» (Ibsen 1991: 460). Tendensen innenfor historieforskningen har imidlertid gått i retning av å redusere Knut Alvssons eventuelle motiver ut over egen personlige vinning, i tråd med den nevnte revurderingen av Sten Stures politikk. Også for Knut Alvsson skal det ha vært egen politisk makt og økonomisk velferd som lå bak politikken hans. Reidar Marmøys (1963: 139) beskrivelse av Knut Alvssons motiv og opprør fra sitt bind av Vårt folks historie, er karakteristisk for den framherskende tendensen:

Det er lett å glemme at Knut Alvsson slett ikke kjempet for norsk uavhengighet, men hele tiden for sine egne og for sin stands interesser ... Knut Alvssons opprør var en kamp mot kongen og slektsfienden Henrik Krummedike, og han fikk bøndene til å kjempe for seg og sin sak langt mer enn han kjempet for deres.

Lars Hamre polemiserer også mot å se Knut Alvsson som en nasjonal fører, og at de eneste motivene for valget hans om å gjøre opprør, som lar seg avdekke, var de personlige nederlagene hans i karrieren. Fra Knuts ståsted må ikke minst erkefienden, Henrik Krummedike, ha gjort suksess på bekostning av hans egen karriere, hevdet Hamre.⁴ Henrik Krummedike ble da også Knut Alvssons banemann. Halvard Bjørkvik konkluderer likevel med at de to fiendene hadde til felles et framtreddende ønske om personlig makt. Han påstår at det vil være like misvisende å si at Knut Alvsson hadde et nasjonalt siktepunkt for sin politikk som å si det motsatte om Henrik Krummedike.⁵ Ole Jørgen Benedictow (1969; 1974), som har arbeidet mest med Knut Alvsson, ser også ut til å legge størst vekt på Knut Alvssons karrieremål og nederlag som motiv for hans veg til opprør, men framstiller ham likevel mer mangesidig enn andre historikere.

Godsgriskhet?

Påstander om at nordiske aristokrater i seinmiddelalderen utelukkende hadde egen karriere og økonomisk gevinst som motiv for sine politiske handlinger, har altså florert lenge, men ser ut til å ha vunnet mer fram de seinere åra. Drøyt hundre år før Sten Stures og Knut Alvssons tid levde en svensk stormann med rykte for å ha en enorm godsgriskhet som overstyrte alle andre hensyn og mål, Bo Jonsson (Grip) (begynnelsen av 1330-åra–1386). Bo Jonsson ble Sveriges rikeste og mektigste mann i 1370- og 80-åra og var en viktig premissleverandør for at Sverige gikk inn i Kalmarunionen (Engström 1935; Larsson 1997: 36–38). For å illustrere Bos griskhet og hensynsløshet blir det gjerne fortalt at da kona hans døde i barsel, beordret han at fosteret skulle tas ut for å se om det levde. Bo kunne nemlig i så fall fremme krav på gods. Vi har imidlertid et vitnebrev om hva som faktisk skjedde, og det er noe annerledes enn hva ryktet sier. I brevet heter det nemlig at det ved hurtig inngripen lyktes å redde guttebarnet ved keisersnitt. Det ble konstatert at han hadde alle sine lemmer i behold, og at han hadde det utseende et kristent menneske skal ha. Han ble døpt av prioren i Kalmar kloster og fikk navnet Johan (Jon). Vi vet ikke hvordan eller nøyaktig når, men Johan døde etter kort tid (SD 8:1 6445). Keisersnitt på ei avdød kvinne for om mulig å kunne døpe et levende foster for at det kunne bli frelst, hørte til den katolske kirkens rettssedvaner. I den opphetete politiske stemningen i 1300-tallets Sverige ble likevel denne hendelsen utnyttet til å sverte Bo Jonsson som grisk, da han angivelig skal ha pålagt dette for å kunne fremme arvekrav på jord gjennom sønnen (jf. Larsson

⁴ Hamre 1971: 184; om konflikten mellom Knut Alvsson og Henrik Krummedike, se Opsahl (red.) 2007: 7–10 og 145–147 og samme 2003: 153.

⁵ Bjørkvik 1996: 199; se også Myrvoll 2012.

1997: 37). Her har vi dermed ett av flere eksempler på datidas ryktespredning som har blitt ført fram til vår tid og der blitt akseptert eller mistolket av historikere.⁶

De gjengitte vurderingene av de tre nordiske stormennenes handlinger illustrerer hvordan mistankens hermeneutikk og overbevisning om bruk av vikarierende motiv, i lang tid har dominert historikers analyser av nordiske aristokraters politiske handlinger og konflikter i seinmiddelalderen. Lars-Olof Larsson (1997: 338) hevder riktignok at Palmes beskrivelse av Sten Stures karakter, gjengitt ovenfor, har «åtskilliga inslag av starka övertolkningar».⁷ Samtidig spør han lakonisk om de grunnleggende vilkårene for makthavere har endret seg på noen avgjørende måte siden Kalmarunionens tid, eller om det snarere bare er metodene og rollespillet som blir tilpasset tidas skiftende politiske kulturer. Larsson åpner altså for at det alltid har vært slik at politikeres *egentlige* motiver for sitt virke ofte er andre enn hva de uttrykker. Da er vi inne på et grunnleggende, men samtidig svært vanskelig spørsmål, nemlig hvilke innerste motiver mennesker har for å handle. Flere historikere har likevel vært temmelig kategoriske når det gjelder nordiske stormenns motiver for sine politiske valg og handlinger i seinmiddelalderen, som vi har sett. Larsson for sin del, fortsetter for eksempel med å avfeie helt at Sten Stures og andre nordiske stormenns agitasjon mot fremmedvelde og forsvar av et nasjonalt fellesskap egentlig hadde noe klangbunn i de breie lag av befolkningen i perioden. Det påståtte nasjonalhatets fremste objekt var de danske og svenske øvrigheter som bekjempet hverandre både verbalt og med skarpere våpen. Det er et spørsmål om dette synet noen gang trengte gjennom det tynne sjiktet av administratorer og krigere som sjøl ble noe av nasjonalhatets profesjonelle entreprenører, påstår Larsson (1997: 410–412).

Nå er Larsson selvsagt fullt klar over den utbredte nasjonale argumentasjonen som er belagt i kildene, som for eksempel det gjengitte oppropet fra 1501. Larssons beskrivelse bygger derfor opp under et syn om at aristokraters politiske agitasjon for å mobilisere og søke støtte hos andre samfunnsgrupper var vikarierende argumentasjon som skjulte bakenforliggende eller egentlige intensjoner, nemlig å fremme egne politiske og økonomiske interesser. Slik argumentasjon blir brukt for å føre oppmerksomheten bort fra de ekte motivene, skrev Jens Arup Seip.⁸ Mistankens hermeneutikk er utvilsomt berettiget (Hellesnes 1988: 170). Ifølge Seip (1983: 11) er det et grunnleggende krav til historikeren. Ikke desto mindre, sjøl om Seip hevdet at

⁶ Se f.eks. diskusjonen rundt tilnavnet «Smek», som den norsk-svenske kongen Magnus Eriksson fikk; Bagerius & Ekholst 2007; Ferm 2009.

⁷ Se også Lundholm 1956: 206–210.

⁸ Seip 1963: 79. Seip trekker riktignok fram nasjonalismen i moderne tid som å ha stimulerende effekt på menneskers handlingsliv.

det hender at en historiker har adgang til en manns hjerte, kan ikke mistankens hermeneutikk være altomfattende, slik Hans Skjervheim påpekte (Seip 1963: 82; Hellesnes 1988: 170–174). En fortolker kan bare vurdere andres intensjoner som falske dersom han sjøl har mer dekkende eller fullgod forståelse. Det må i så fall grunngis. Sjøl om mistankens hermeneutikk er viktig, har den altså grenser (Hellesnes 1988: 171–172). I vårt tilfelle er det viktig å presisere at det ikke er snakk om å avvise at egen karriere og økonomisk gevinst var sentrale motiver for nordiske aristokrater i seinmiddelalderen, de var heller ikke kritikkverdige. Derimot er det grunn til å være kritisk til at de skal ha vært de eneste ekte eller reelle i motsetning til andre uttrykte mål, motiver og intensjoner i seinmiddelalderens nordiske politikk. Ulike motiver kunne være reelle samtidig, andre ganger kunne noen være viktigere enn andre.

Når det gjelder Larssons påstand om den nasjonale retorikkens manglende gjennomslag, må en kunne spørre om hvorfor svenske aristokrater i så fall ofte valgte en slik argumentasjon i en brutal politisk virkelighet der livet kunne stå på spill? Flere forskere har da også forsøkt å gi et mer nyansert bilde av nordiske aristokraters motiver, verdier og handlingsmønstre i seinmiddelalderen. Sten Sture d.e. og Bo Jonsson var åpenbart målbevisste og handlekraftige både som godssamlere og politikere, og høyst sannsynlig brutale i situasjoner der de mente det var nødvendig (jf. f.eks. Lundholm 1956). Knut Alvsson hadde trolig mye av de samme egenskapene, såpass kraftfullt var lederskapet hans av det største opprøret mot unionskongedømmet i Norge i løpet av hele unionstida. I det hele tatt var tankeverdenen til de tre mennene og standsbrødrene neppe så ensopret materialistisk som det ofte blir framstilt. Hugo Yrwing skrev allerede i 1970 at Sture på det tidspunktet gjennomgående ble beskrevet som en maktlysten provokatør, og hensynsløsheten hans ble så sterkt vektlagt at oppførselen framstår som rein skurkaktighet. Som følge av Palmes bok hadde bildet av Sten Stures politiske gjerning blitt totalt preget av Palmes oppfatning av Sten Stures maktlyst, slø beregning og hensynsløse personlighet. Yrwing mente imidlertid at mye av dette ikke hadde dekning i det kildematerialet som tross alt var bevart. Både han og andre reviderte da også bildet av Sten Stures gjerning og personlighet ved empiriske studier, som munnet ut i en konklusjon om at Sture i stedet for Palmes nærmest «avvikerbilde», framstod som den fremste av sine likemenn i ei tid med sterk bevegelse og endring (Yrwing 1966; 1968; 1970; Schück 2013).

Bo Jonssons biograf, Sten Engström (1935: 59–60), argumenterte så tidlig som i 1935 overbevisende for at Bos motstand mot Magnus Erikssons svenske regime ikke bunnet i økonomiske motiver. Bo Jonssons brudd med Magnus Eriksson og etableringen av mecklenburgregimet i Sverige gjennom at Albrekt av Mecklenburg (fetter av Magnus) ble svensk konge i 1364, medførte tvert imot økonomisk tap for

Bo. Engström konkluderte derfor med at Bo Jonssons skjebnesvangre handlingsvalg hadde reine politiske motiver, det vil si at Bo aksepterte eget økonomisk tap for å oppnå en annen politisk kurs i det svenske riksstyret. At Bo seinere bygde seg opp til å bli Sveriges rikeste mann under kong Albrekts regjering, er en annen sak. Bo Jonsson kunne ikke vite om hans politiske vegvalg ved å bryte med kong Magnus, skulle gi ham det resultatet han ønsket. Noe det faktisk heller ikke fullt ut gjorde (Larsson 1997: 36–37). Striden om den svenske tronen etter 1364, da Albrekt regjerte størstedelen av Sverige, mens Håkon 6. og faren, Magnus Eriksson, fortsatt hadde kontrollen over deler av Vest-Sverige, medførte at det svenske aristokratets lojalitet ble splittet mellom de to rivaliserende dynastiene. I strid med det en skulle ha forventet ut fra synet om at periodens stormenn først og fremst lot seg styre av materielle motiver, viser det seg at mange svenske menn som var lojale mot de norske kongene, opprinnelig hørte hjemme i det østlige Sverige som kong Albrekt kontrollerte. De satte dermed sitt materielle livsgrunnlag på spill fordi kong Albrekt kunne beslaglegge godsene deres. At disse mennene bosatte seg i de vestlige delene av Sverige og knyttet forbindelser med det norske aristokratiet, var dermed en *følge av* deres partivalg i den svenske tronkonflikten, ikke årsaken til den. To klare eksempler på dette er Esbjörn Blåpanna og Ulv Jonsson (Aspenäs), som begge opprinnelig kom fra Östergötland, det vil si mecklenburgkontrollert område.⁹ At samtida dessuten var bevisst og skilte mellom norske og svenske menn som var lojale til folkungedynastiet, viser et brev fra kong Albrekt fra 1372. I brevet anviste Albrekt Bo Jonsson og hans arvinger, som oppfyllelse av et tidligere løfte, 2000 lødige mark av løsesummen for Magnus Eriksson, som skulle betales innen en gitt frist. Pengene skulle han innkreve av de riddere og væpnere, både svenskfødte og norskfødte, som hadde garantert for kong Magnus.¹⁰

Et annet illustrerende eksempel på at stormenn valgte side i konflikten ut fra andre hensyn enn reint materielle, var medlemmer av den såkalte Sandbroætta. Ætta var eksklusivt knyttet til Uppland, det vil si i den mest sentrale delen av kong Albrekts svenske rike. Likevel valgte den fremste representanten for ætta, Magnus Gregersson, å holde fast ved folkungene sjøl om det medførte at han i det lange løp måtte pantsette arvegodset sitt. Pantsettingen ble trolig gjennomført for å unngå at det ble konfiskert av kong Albrekt. Godskonfiskasjon var, som nevnt, datidas største trussel mot aristokratiet, ettersom gods tross alt var den grunnleggende materielle basisen

⁹ Hildebrand 1934: 18–31; Koit 1957–1989: 15; Ulv Jonsson (Aspenäs) er for øvrig ofte forvekslet med nordmannen Ulv Jonsson (Sørumætta) i forskningslitteraturen.

¹⁰ SD 10:1 X122. Magnus Eriksson var kong Albrekts fange mellom 1365 og 1371; Opsahl 2003b.

for aristokraters sosiale posisjon i seinmiddelalderen.¹¹ Ikke desto mindre ser vi flere aristokrater, som Magnus Gregersson, som satte på spill godsinteressene sine som følge av politiske valg og lojaliteter. Magnus ble sosialt «degradert» i hjemdistriktet sitt som følge av lojaliteten til de fordrevne kongene, og oppholdt seg muligens som landflyktig i Norge i 1370-åra. Broren Johan var derimot en tilhenger av kong Albrekt. På denne tida var ætta utvilsomt høyadelig, men etter alt å dømme var den et eksempel på ei «oppkumlingsætt» som arbeidet seg oppover i første del av 1300-tallet gjennom tjeneste hos kongemakta (i en periode hertugmakta). Slekta kunne altså takke kongemakta for posisjonen sin.¹² Det fins flere slike eksempler på familiesplittelse og partivalg tilsynelatende i strid med sterke økonomiske, sosiale og politiske interesser i datidas Sverige. Det som i stor grad ser ut til å forstyrre de tilsynelatende «forutsigbare» eller forventete lojalitetene hos seinmiddelalderens aristokrater, var *lojalitet til mektige menn, i siste instans til kongen*. Slike bindinger og allianser oppad var utvilsomt en viktig mekanisme for å komme seg fram i samfunnet i seinmiddelalderen. Samlet sett framstår kong Håkon 6.s svenske tilhengere som en broket forsamling, geografisk, økonomisk og sosialt. Den viktigste fellesnevneren var åpenbart lojaliteten til kong Håkon.

Det er i den forbindelse illustrerende at det ikke har vært mulig å finne et fast og entydig mønster for flertallet av stormennenes partivalg under den heftige striden om den norske tronen mellom Karl Knutsson Bonde og Kristian 1. i 1448–1450 (Benedictow 1977: 17–20; Opsahl 2008). Et dansk eksempel på at seinmiddelalderens stormenn handlet ut fra flere motiver og hensyn enn bare materielle, finner vi i Jeppe Büchert Netterstrøms (2012) store avhandling om feider i Danmark i seinmiddelalderen. Netterstrøm avdekket at den danske ridderen Lage Brok, som tradisjonelt har vært framstilt som en notorisk kranglefant, i sine feider med biskopen av Aarhus og Rosenkrantzerne i siste halvdel av 1400-tallet framstod betydelig mer rasjonell, det vil si målrettet, og sammensatt i sine motiver enn hva det tradisjonelle bildet har tegnet.

Det er altså ikke vanskelig å finne personer og situasjoner i seinmiddelalderens Norden som utfordrer oppfatningen om at nordiske aristokrater i perioden i hovedsak bare hadde egen økonomisk, sosial og politisk suksess som mål og motiv for sine handlinger. Som nevnt gjør denne oppfatningen at alt annet som datidas aristokrater hevdet og framførte for å begrunne politiske handlinger og valg, framstår som

¹¹ Se f.eks. brev fra 19. januar 1379; SD 11:4 9905.

¹² Rahmqvist 1978: 74–77; 1996: 281–282. En annen mann fra Uppland som fikk godset sitt beslaglagt av kong Albrekt som følge av troskap mot kong Håkon, var Peter Israelsson (Finstaetta); Lundholm 1956: 30; Gallén & Liljeholm 1957–89: 37.

vikarierende motiv som egentlig skjuler deres egentlige motiver, nemlig personlig suksess. Eldre forskning gikk riktignok, som nevnt, ut fra det samme som Gottfrid Carlsson gjorde når det gjaldt Sten Sture d.e., nemlig at han «trott sig befordra landets och rikets bästa, när han vårdade sig om eget väl. Att de tu för honom voro ett ter sig sannolikt i den mån man över huvud förmår pejla en människas innersta» (Lundholm 1956: 206–207). Olle Ferm (2004: 206–207) har relativt nylig fulgt opp dette. Han argumenterer i sin detaljerte behandling av den svenske ridderen, riksråden og riksförstanderen Bengt Jönsson (Oxienstierna) (død 1449/50) for at sjøl om Bengts politiske handlingsvalg lett kan oppfattes som mål om snevre personlige fordeler, kan de også ha inneholdt mer prinsipielle, ideologiske vurderinger. Bengts langsiktige mål var en annen politisk ordning enn den som rådde, nemlig kong Eriks sentraliserte unionsmonarki, og Bengts standpunkt og valg var middel for å oppnå dette. Dermed blir motivene for Bengt og synet på handlingene hans til en viss grad forskjøvet, hevder Ferm. Det ensidige personlige aspektet blir dempet til fordel for et mer prinsipielt perspektiv, som likevel ikke kan oppfattes som ideelt, i betydningen interesseløst. Det prinsipielle perspektivet lar seg tydelig identifisere som en sterk gruppeinteresse, knyttet til den stormannsklassen som Bengt Oxenstierna tilhørte. Ferns perspektiv er i tråd med Engströms argumenter for Bo Jonsson politiske valg (se ovenfor). Det danner utgangspunktet for den videre drøftingen. I hvilken grad kunne seinmiddelalderens aristokrater agitere og *handle* politisk ut fra mer prinsipielle og ideologiske, for ikke å si allmenne hensyn? For å kunne drøfte dette fruktbart er det nødvendig å plassere de omtalte enkeltskjebnene inn i datidas politiske system og kultur. Ikke minst er det viktig å avklare hvilket aristokrati det var snakk om, og hvilke interesser dets medlemmer hadde.

Det nordiske verdslige aristokratiet i seinmiddelalderen

«Aristokrati» er et analytisk begrep som kort betyr «de fremste innenfor ei gruppe», og betegner slik en eller annen form for overklasse. «Adel» brukes ofte synonymt med «aristokrati», men for at ei sosial gruppe skal kunne kalles «adel», må en i tillegg anlegge ei rekke formelle, funksjonelle, sosiale og økonomiske kriterier. Disse kriteriene kan adelen eller dens medlemmer i mer eller mindre grad tilfredsstille. Det er altså snakk om en idealtipe som i ulik grad oppfylles i virkeligheten. Derfor kan vi snakke om det nordiske aristokratiets adelige trekk fra slutten av høymiddelalderen, trass i at selve ordet «adel» først kom i bruk i Norden på begynnelsen av 1500-tallet. Jordegods var ikke det eneste grunnlaget for å bli anerkjent som aristokrat i vid forstand i europeisk seinmiddelalder. Også politiske og sosiale forhold må ha virket inn på hvor mange aristokrater et land hadde. En kan derfor ikke studere aristokratiet i

seinmiddelalderens Europa, inkludert Norden, utelukkende ut fra et sosio-økonomisk perspektiv, men også fra et politisk og kulturelt. I tillegg til jordegods kunne opphav, tjeneste – ikke bare for kongen, men også for geistlige og verdslige stormenn – i tillegg til livsførsel og formelle kjennetegn som segl og hedrende, eksklusiv titulatur, være grunnlag for å bli akseptert som aristokrat i perioden. Samtidig må en være bevisst de ulike sjiktene gruppa var sammensatt av. Ikke alle medlemmene kunne fylle enhver rolle i riksstyret. Trass i grunnleggende fellestrekk var det store forskjeller innad i gruppa når det gjaldt ressurser og funksjon. Det var det øverste sjiktet, høyadelen, som var et lands riksbærende gruppe i seinmiddelalderen, bare menn fra denne gruppa hadde ressurser til å fylle lederroller på toppen i riksstyret. Både Sten Sture d.e. og Knut Alvsson hørte til dette sjiktet. Størstedelen av det verdslige aristokratiet var imidlertid det som vi kan kalle klientadel. Det vil si at de primært opprettholdt sin privilegerte samfunnsposisjon gjennom å være «klienter» i en eller annen form for andre og mektigere menn. Det omfattet blant annet tjeneste i ulike ombud for kongen, verdslige stormenn eller biskoper, og skapte og opprettholdt en aristokratisk posisjon i vid betydning i seinmiddelalderen, sjøl for menn med lite privatgods. Disse mennene hadde ikke tilstrekkelig egne politiske, militære og økonomiske ressurser eller posisjoner til å ta initiativ eller lede politiske framstøt på rikspan (Moseng m.fl. 2007: 189–190 og 370–373). Det gjorde det ikke mindre viktig for dem hvem de valgte å gå i tjeneste hos og å knytte lojalitet til.

Skal en forsøke å gripe motivene for handling i seinmiddelalderens Norden, må en også ha i mente at det sosiale presset i datidas samfunn var nedover. Det innebar at langt de fleste menneskene måtte bruke ressurser til å *opprettholde* sin sosiale posisjon, for ikke å falle ned sosialt i stedet for å klatre sosialt oppover (jf. Lenski 1966: 289–294). Et annet viktig strukturelt forhold i datidas samfunn for å forstå handling og lojaliteter, som vi alt har vært inne på, er de sosiale nettverkens betydning for menneskenes posisjoner og karriere.¹³ Philippe Contamine (1998) har beskrevet ei viktig side ved det maktpolitiske forholdet mellom fyrste og aristokrati i seinmiddelalderen på følgende måte: Bare dersom et aristokrati ble dominert av et sterkt monarki, kunne en genuin adel være forenlig med sosial orden i samfunnet. Tilsvarende måtte en fyrste som ønsket å herske over et i utgangspunktet egalitært samfunn, skape adelsmenn som ville yte fyrsten tjeneste mot å bli tildelt len, gods og jurisdiksjon (1998). Sverige i seinmiddelalderen, med si svake innenlandske sentralmakt og bitre fraksjonsstrider innenfor aristokratiet, kan hevdes å illustrere det første «postulatet», mens Norge under Håkon 6., der kongen aktivt rekrutterte

¹³ Et eksempel på et nærstudium av nettverkens politiske betydning i Norden, som sant nok har avfødt mye debatt, er Lars Hermansons studie av elitens politiske kultur i 1100-tallets Danmark; Hermanson 2000.

aristokrater til sin tjeneste, er et eksempel på det andre. Aristokratiet i alle de tre nordiske rikene var likevel strukturert etter de samme hovedlinjene sjøl om det var nasjonale variasjoner.

Det grunnleggende kriteriet for å bli del av riksaristokratiet, som fylte postene i det kongelige forvaltningsapparat over hele riket, var å bli kongens «mann», det vil si vasall. Mot å sverge lojalitet til kongen gjennom en egen seremoni fikk en mann særlige rettigheter og plikter i samfunnet. Blant rettighetene var å nyte kongens særlige vern og skattefrihet. En mer omfattende hærtjeneste og plikt til å fremme kongens interesser i samfunnet var de fremste pliktene. Håkon 6.s verne- og frelsebrev – der «vern» går på det å nyte kongens særlige beskyttelse, og «frelse» henspiller på fritak for skatt m.m. – for Peter Aleksandersson fra 1372 illustrerer innholdet i det å være kongens mann i Norge i seinmiddelalderen (DN XXI 141; SD X 163). Seinere ble det vanlig at kongen utstedte såkalte adels- og våpenbrev for de som ble tatt opp i den privilegerte gruppa av kongens menn. Kong Hans' adelsbrev til Nils Sveinsson (Tordenstjerne) fra 1505 er et typisk eksempel.¹⁴ Riksstyret i alle de tre nordiske rikene hadde i høymiddelalderen vært avhengig av et samarbeid mellom kongen og det verdslige aristokratiet, sjøl om styrkeforholdet mellom konge og aristokrati varierte mellom rikene. Kongemakta må imidlertid også i betydelig grad ha vært avhengig av den alminnelige befolkningens velvilje.

Legitimitet, riksrådskonstitusjonalisme og opprør

Susan Reynolds har framhevet at høymiddelalderens styresett i Europa på alle nivå ble oppfattet som fellesskap bundet sammen av sedvane og gjensidige forpliktelser, som alle var avhengige av en mengde kollektive aktiviteter. På ethvert nivå ble det forventet at menn av høyere status, rikere eller mer «adelig», skulle ta føringen og bære ansvaret. De var imidlertid også forventet å styre rettferdig i tråd med interessene til fellesskapet som var underlagt autoriteten deres, og også å konsultere fellesskapets fremste medlemmer.¹⁵

Den gjensidigheten og forpliktelsene som gjennomsyret middelaldersamfunnet, ifølge Reynolds, fikk til dels et sterkere institusjonelt uttrykk gjennom prosessen som førte til at «kongedømmet» ble anerkjent som en institusjon i sin egen rett, uavhengig av den til enhver tid personlige kongen. Utviklingen ser ut til å ha startet rundt år 1300 i Europa, inkludert Norden (Crevelde 1999; Bagge 1987: 213; 2003: 284–287; Bøgh 1999; Schück 2005). Riksstyret ble delt mellom konge og aristokrati, og etab-

¹⁴ DN IV 1042. For en mer inngående drøfting av unionskongenes adels- og våpenbrev fra seinmiddelalderen, se Bartholdy 2007.

¹⁵ Reynolds 1984: 57; se også Bagge 2001: 337.

leringen av riksråd i løpet 1300-tallet i alle de tre nordiske rikene var det fremste institusjonelle uttrykket for denne maktdeelingen. Riksrådene, som bestod av geistlige og verdslige aristokrater, påberopte seg å representere kongedømmet og alle dets innbyggere overfor kongen, samtidig som de også anså seg å representere kongedømmet som institusjon. Dette er kjernen i seinmiddelalderens riksrådskonstitusjonalisme i Norden. Det faktum at monarken i Kalmarunionen skulle regjere tre selvstendige riker, forsterket bevisstheten om kongedømmet som en egen enhet uavhengig av kongen.

Den svenske landsloven, fra ca. 1350, regulerte det svenske riksrådets myndighet og organisering, inkludert den eden som rådsmedlemmene skulle avlegge. Riksrådsmedlemmene skulle love å holde den eden som kongen hadde sverget riket og landsfolket, men også påse at kongen holdt denne eden. Dermed fikk de svenske riksrådsmedlemmene kontrollerende oppgaver både *oppover*, overfor kongen, og *nedover*, ettersom de også skulle påse at landsfolket holdt sin ed overfor kongen. Landsloven gav dermed riksrådet en mekler- og kontrollposisjon mellom konge og befolkning i Sverige (Holmbäck & Wessén 1962: 8; Tunberg: 1917: 156; Lagerrooth 1947: 188–189; Schück 1985: 15). Det er mulig å lese den nevnte utviklingen mot et mer formalisert og institusjonelt konstitusjonelt grunnlag for samarbeidet mellom konge og aristokrati i riksstyret ved å sammenlikne den svenske landsloven med den norske fra 1274. I den norske landsloven gjengis den eden som baroner og hirdstjorer, det vil si styringsmennene innenfor den kongelige hirden, skulle avgi ved hylling av en ny konge, den såkalte konungstekja. De skulle blant annet som kongens rådgivere love å holde den eden som kongen hadde sverget overfor alt landsfolket (NgL II: 30). Strengt tatt sier dermed eden bare noe om edsavleggenes forpliktelser over folket og ingenting om forholdet mellom rådgiverne og konge ut over det felles ansvaret for å holde kongens ed til landsfolket.¹⁶ Riksrådet i alle de tre nordiske rikene kom til å ha to grunnfunksjoner, en monarkisk konsultativ og en aristokratisk representativ. Begge kan leses ut av den svenske rådseden, mens den siste ikke formuleres i den norske, som jo er eldre og fra før et riksråd var etablert.

Den aristokratisk-representative grunnfunksjonen er nøkkelen til den alt nevnte riksrådskonstitusjonalismen i seinmiddelalderen. I Danmark og Sverige, som begge var valgkongedømmer, måtte en ny konge gå i forhandlinger med aristokratiet for å bli valgt. Avtalen mellom kongen og riksrådet som skulle gjelde for en konges regjeringstid, ble nedfelt i en avtale, en såkalt håndfestning. Norge var derimot et arvekongedømme, men også her kunne aristokratiet ha innflytelse på kongens politikk

¹⁶ Knut Helle har en noe annen tolkning av eden som det ikke er plass til å diskutere nærmere her; Helle 1972: 431–434 og 474–475.

gjennom riksrådet. Det norske aristokratiet vek ikke tilbake fra å fravike arveprinsippet om det fant det i sin interesse (Imsen 1972). Fra midten av 1400-tallet hevdet dessuten det norske riksrådet også valgkongedømmepriksippet for Norges del (Imsen 1972; Bagge 2001: 342–355; Opsahl 2008). Den nordiske riksrådskonstitusjonalismen var et eksempel på en allment utbredt politisk tenkning i seinmiddelalderens Europa. Den rådende politisk-konstitusjonelle tankegangen i England var at grensene for monarkiet ikke kunne skilles fra, men falt sammen med adelens makt. Monarkiet som institusjon og fellesskap ble dessuten i økende grad koplet til andre relevante medlemmer av det politiske fellesskapet.¹⁷

Det gjensidige kontraktsforholdet mellom kongen og riksrådet, men også overfor den øvrige befolkningen, rommet selvsagt muligheten for uenighet og strid. Kong Hans' dansk-norske håndfestning fra 1483, den såkalte Halmstad-recessen, og hans svenske, Kalmar-recessen, fra samme år formulerte det mest drastiske for en slik situasjon, nemlig en opprørsparagraf. I den het det at om kongen uten lov og dom fratok en undersått liv, frihet eller eiendom, hadde alle «gode menn» (dvs. adelsmenn) plikt til å «undervise» kongen, det vil si å gjøre ham uttrykkelig oppmerksom på forholdet og formane ham til å gjøre godt igjen overgrepet. Dersom kongen ikke lot seg «undervise», hadde alle rikets innbyggere ikke bare rett til, men var også forpliktet på sin ære til om nødvendig å gå til åpent opprør for å avverge kongens handlinger. Det ville ikke være noe brudd på deres troskapsed til kongen, for om kongen gjorde seg skyldig i slike overgrep og urett, hadde han brutt sin kongeed.¹⁸

Sjøl om en slik opprørsparagraf først ble formulert og avtafestet så seint som i 1483, var selve prinsippet tidligere blitt påberopt for å legitimere motstand og opprør mot kongen i nordisk politikk. Det var alltid en risiko å gå til åpent opprør eller gjøre motstand, enten det var mot kongen eller andre mektige menn i seinmiddelalderens Norden. En kan likevel ikke hevde at datidas mennesker handlet i et samfunn der materiell suksess eller nederlag var eneste meningsfulle grunnlag for politisk agitasjon og handling. Seinmiddelalderens nordiske aristokrater handlet innenfor et rammeverk av politiske, konstitusjonelle og andre normer og verdier, og som de kunne påberope seg som motiv for handlingene sine (Jf. f.eks. Bagge 2001: 305–429 og Harrison 2004).

Opprør og avsettelse av konger, skifte av lojalitet til mektigere menn og liknende i konflikter og strid innebar alltid kostnader og farer for nederlag, men også mulighet for suksess og framgang. Sten Sture d.e. må sies å ha vært suksessfull, mens Knut Alvsson mislyktes. Bo Jonsson erfarte noe midt imellom, ettersom han ikke var for-

¹⁷ Nederman 2002: 11. Se også Reynolds 1984.

¹⁸ NgL, anden Række, tredje Bind I: 14–16; Carlsson 1955: 70–71; Benedictow 1977: 223.

nøyd med kong Albrekts styre i det lange løp. Menn under toppsjiktet fulgte ofte med sin herres valg av side i en strid, eller de kunne tre ut av én tjeneste for å gå over til en annen. Et illustrerende eksempel på dette er den svenske væpneren Tubbe Erikssons brev til kongene Håkon 6. og Magnus fra 1372, der han spurte om de fremdeles ville ha ham i sin tjeneste. Han nevnte samtidig at han hadde andre utveger (DN IV 501; SD X 142; Opsahl 2002). Konfliktene kunne være farlige nok med drap, flukt og, som alt nevnt, konfiskering av gods (Se f.eks. Hildebrand 1934: 25–31). Menn som befant seg på hver si side i en konflikt, kunne imidlertid også samhandle fredelig i andre situasjoner, slik svenske aristokrater fra begge sider opptrådte sammen etter fredsavtalen mellom kongene Håkon 6. og Albrekt i Stockholm i 1371 (SD X 79A; Engström 1935: 148). Samtidig er det viktig å huske at det eksisterte et feideinstitutt i Norden i seinmiddelalderen som regulerte konflikter mellom parter der voldsbruk var akseptert så lenge bestemte regler ble fulgt (Netterstrøm & Poulsen 2007; Netterstrøm 2012; Opsahl (red.) 2007). Sjøl om feideinstituttet hadde mange sider og følger, kan det oppfattes som en stabiliserende faktor i datidas samfunn.

Konklusjon

Verken opphav, slektskap, økonomi eller geografi kan dermed entydig forklare nordiske stormenns politiske valg i seinmiddelalderen. Den rikspolitiske kampen ble ført mellom aristokratiske allianser og slektsgrupperinger som alle hadde som mål å besette embeter og å kontrollere len og slott, samtidig som det gjaldt å pleie forholdet til monarken. Det var et ustabilt system, der allianser og lojaliteter kunne skifte raskt. Skal en forsøke å forstå dette labile systemet, blir det for endimensjonalt eller enkelt å redusere den enkelte aristokrats handlingsmotiver til rene egne materielle og karrieremessige mål. Karrieren til den svenskfødte norske ridderen og riksråden Jon Marteinson (død ca. 1400) illustrerer godt de mange faktorene som kunne avgjøre en aristokrats karriere i perioden (Opsahl 1998). Samtidig som Olle Ferns perspektiv på Bengt Jönssons (Oxenstierna) motiv som politiker, gir mening i seinmiddelaldersamfunnet. I tråd med dette blir det dermed ikke nødvendigvis en motsetning mellom Sten Stures ønske om et svensk innenlandsk kongedømme styrt av innfødte svenske menn og hans personlige interesser og mål. Tvert imot kunne det ene bidra til det andre (jf. også Bagge 2014: 261). En skal samtidig være klar over at en svensk stormann med et godt forhold til unionskongen godt kan ha akseptert et svakere svensk innenlandsk styre så lenge han sjøl gjorde karriere. Agitasjon og argumentasjon for vern om fedrelandets og interessene til dets innbyggere samt lover, skikker og sedvaner, lik det som det omtalte oppropet fra 1501 målbar, må likevel tas alvorlig.

Samtidig som motiver bak og mål for denne og annen politisk agitasjon selvsagt må vurderes kritisk, slik en også må og bør gjøre i dagens samfunn.

Nordiske aristokraters politiske mål og valg kunne også få følger for hele samfunnet i det lange løp. Med tanke på Halvard Bjørkviks vurderinger av Knut Alvs-sons og Henrik Krummedikes politiske mål (se foran), er det verdt å peke på at de to åpenbart hadde forskjellige mål for Norges politiske framtid. Knut ønsket å løsrive landet fra unionen med Danmark og trolig etablere en union med Sverige. Henrik Krummedike hadde det stikk motsatte målet, nemlig å bevare unionen med Danmark, uten dermed å ha sagt at Henriks mål var at Norge skulle underlegges Danmark, slik det skjedde i 1537. Kildene viser at Knut fikk stor oppslutning blant norske bønder da han klagde på handlingene til utenlandske menn i norsk forvaltning. Og sjøl om Henrik Krummedike åpenbart ikke var noen bondeplager, førte unionen med Danmark med seg utenlandske menn i forvaltningen av Norge som innbyggerne klagde på (jf. Opsahl 2003a; 2014). Vi må uansett kunne si at Knut Alvssons og Henrik Krummedikes ulike mål for Norges politiske framtid hadde store ringvirkninger.

Til slutt vender jeg nok en gang tilbake til det innsiktsfulle den svenske historikeren Lars-Olof Larsson skriver om de svenske stormennenes «partivalg» i striden mellom kong Kristian 1. og Sten Sture den eldre. Det er ord som gjenspeiler dyp innsikt i Nordens politiske historie og kultur i seinmiddelalderen og avrunder derfor godt den foregående drøftingen.

Skälen till att en del slöt upp bakom kung Kristian, medan andra fylkades kring Sten Sture, har varierat, men i stort har mönstret formats av politiska och personliga bindningar och motsättningar med rötter långt tillbaka i tiden. Inte minst släktskapens grenverk har spelat en stor, ofta avgörande roll. Detta är ett genomgående drag under Kalmarunionens tid; undantagen kan oftast förklaras av de motstridande lojaliteter som ibland uppstod vid ingiften eller andra, mera allmänmänskliga komplikationer. På ett djupare plan handlade släktlojaliteten till syvende och sist om ett egenintresse, ett agerande för medlemmarnas gemensamma bästa så det formulerades av ätternas huvudmän – för rikedom, makt och ära i detta ‘swinde werldslopp’ och en evig salighet i det tillkommande riket. Släktintressen styrdes i sin tur även av relationer till andra, kanske mäktigare ätter. Agerandet har självfallet haft inslag av samma överväganden som vi känner från vår egen tid. Men att tolka senmedeltidens historia enbart efter nutida rationella förklaringsmönster, utan att beakta den tidens ‘irrationella’ föreställningsvärld om ära och vänskap, rätt och tro, riskerar ständigt att leda till förenklade och stundtals helt ohållbara slutsatser (Larsson 1997: 327).

Bibliografi

KILDER

- DN = Diplomatarium Norvegicum. I–XXIII. Utg. C. C. A. Lange et al. Christiania/Oslo, 1847–2011.
- NgL = *Norges gamle Love indtil 1387*. I–V. Utg. Rudolf Keyser, P.A. Munch et al. Christiania, 1846–1895.
- NgL 2R = *Norges gamle Love, anden Række*. Utg. Absalon Taranger et al. Christiania/Oslo, 1912–1995.
- SD = *Svenskt diplomatarium*. I–XI:5. Utg. Bror Emil Hildebrand et al. Stockholm, 1829–2017.

LITTERATUR

- BAGERIUS, Henric & Christine EKHOLST. 2007. “En olydig sodomit. Om Magnus Eriksson och det heteronormativa regentskapet”. *Scandia* 73.2: 7–38.
- BAGGE, Sverre. 1987. *The Political Thought of The King's Mirror*. Odense: Odense University Press.
- . 2001. *Da boken kom til Norge. 1000–1537*. Norsk idéhistorie, I. Oslo: Aschehoug.
- . 2003. *Fra knyttneve til scepter. Makt i middelalderens Norge*. Oslo: Makt- og demokratiutredningen.
- . 2017. *Cross & Scepter. The Rise of the Scandinavian Kingdoms from the Vikings to the Reformation*. Princeton: Princeton University Press & Oxford: University Press.
- BARTHOLDY, Nils G. 2007. *Adels- og våbenbreve udstedt af danske (unions-)konger indtil 1536*. København: Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie.
- BENEDICTOW, Ole Jørgen. 1969. “Drapet på Knut Alvsson og dommene over ham”. *Historisk tidsskrift* 48: 181–219.
- . 1974. “Knut Alvsson og hans vei til opprør”. *Historisk tidsskrift* 53: 122–147.
- . 1977. *Fra rike til provins 1448–1536*, Cappelen's norgesghistorie, 5. Oslo: Cappelen.
- BJØRKVIK, Halvard. 1996. *Folketap og sammenbrudd 1350–1520*. Aschehoug's norgesghistorie, 4. Oslo: Aschehoug.
- BOSSON, Trued & Edward GRÖNBLAD. 1859. *Några bidrag till svenska historien under de båda förste Sturarna, bearbetade efter 1: sta samlingen af «Nya källor till Finlands medeltids-historia»*. Malmö: Gradualavhandling Lund.

- BØGH, Anders. 1999. "Kongen og hans magt". I Per Ingesman, Ulla Kjære, Per Kristian Madsen & Jens Velle (red.), *Middelalderens Danmark*, 64–81. København: Gad.
- CARLSSON, Gottfrid. 1955. *Kalmar recess 1483*. Stockholm: Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien.
- CONTAMINE, Philippe. 1998. "The European Nobility". I Christopher Allmand (red.), *The New Cambridge Medieval History, VII: c. 1415–c. 1500*, 89–105. Cambridge: Cambridge University Press.
- CREVELD, Martin van. 1999. *The Rise and Decline of the State*. Cambridge: Cambridge University Press.
- ENGSTRÖM, Sten. 1935. *Bo Jonsson, I: Till 1375*. Akademisk avhandling. Uppsala.
- FERM, Olle. 2004. "Bengt Jönsson (Oxenstierna). Riddare, lagman, riksföreståndare och boksamlare". I Olle Ferm & Staffan Nyström (red.), *Bengt Jönsson (Oxenstierna och hans värld, 13–209*. Stockholm: Sällskapet Runica et mediævalia och Kungliga biblioteket.
- . 2009. *Kung Magnus och hans smädenamn Smäk. Historien om en faktoid, dess ursprung, akademiska lansering och spridning*. Stockholm: Sällskapet Runica et Mediævalia.
- GALLÉN, Jarl & Filip LILJEHOLM. 1957–89. "Finstaätten". *Äldre svenska frälsesläkter. Ättartavlor I*, 34–38. Stockholm: Riddarhusdirektionen.
- HAMRE, Lars. 1971. *Norsk historie 1450–1513. Førelsingar*. Oslo: Universitetsforlaget.
- HARRISON, Dick. 2004. "Den politiska kulturen". I Jakob Christensson (red.), *Medeltiden*, 23–85. Signums svenska kulturhistoria, 1. Lund: Atlantis.
- HELLE, Knut. 1972. *Konge og gode menn i norsk riksstyring ca. 1150–1319*. Bergen: Universitetsforlaget.
- HELLESNES, Jon. 1988. *Hermeneutikk og kultur*. Oslo: Samlaget.
- HERMANSON, Lars. 2000. *Släkt, vänner och makt. En studie av elitens politiske kultur i 1100-talets Danmark*. Göteborg: Historiska institutionen.
- HILDEBRAND, Bengt. 1934. "Esbjörn Blåpanna och hans arvingar. Medeltidsstudier kring handlingar i Ribbingska huvudmannarkivet". *Personhistorisk tidskrift* 35: 1–183.
- HOLMBÄCK, Åke & Elias WESSÉN. 1962. *Magnus Erikssons landslag i nusvensk tolkning*. Stockholm: Institutet för rättshistorisk forskning.
- IBSEN, Henrik. 1991. *Samlede verker*, bind 2. Oslo: Den norske Bokklubben.
- IMSEN, Steinar. 1972. *Arv. Annammelse. Valg. En studie i norsk tronfølgerett*. Oslo: Universitetsforlaget.

- KOIT, Jakob. 1957–89. “Aspenäsätten”. *Äldre svenska frälsesläkter. Ättartavlor I*, 8–17. Stockholm: Riddarhusdirektionen.
- LAGERROTH, Fredrik. 1947. *Den svenska landslagens författning i historisk och komparativ belysning*. Lund: Gleerups.
- LARSSON, Lars-Olof. 1975. *Det medeltida Värend. Studier i det småländska gränsländets historia fram till 1500-talet mitt*. Växjö: Kronobergs läns hembygdsförbund.
- . 1997. *Kalmarunionens tid*. Stockholm: Rabén Prisma.
- LENSKI, Gerhard E. 1966. *Power and Privilege. A Theory of Social Stratification*. New York: McGraw-Hill.
- LUNDHOLM, Kjell-Gunnar. 1956. *Sten Sture den äldre och stormännen*. Lund: Gleerups.
- MARMØY, Reidar. 1963. *Gjennom bølgedalen*. Vårt folks historie, IV. Oslo: Aschehoug.
- MOSENG, Ole Georg, Erik OPSAHL, Gunnar I. PETERSEN & Erling SANDMO. 2007. *Norsk historie 1*. 2. utg. Oslo: Universitetsforlaget.
- MYRVOLL, Klaus Johan. 2012. “Nasjonalromantiske klisjéer”. *Dag og tid*, 24.08.2012: 27.
- NEDERMAN, Cary J. (red. og overs.). 2002. *Political Thought in Early Fourteenth-Century England. Treatises by Walter of Milemete, William of Pagula, and William of Ockham*. Tempe: Arizona Center for Medieval and Renaissance Studies.
- NETTERSTRØM, Jeppe Büchert. 2012. *Fejde og magt i senmiddelalderen. Rosenkrantzernes fejder med biskop Jens Iversen og Lage Brok 1454–1475*. Auning: Landbohistorisk Selskab.
- NETTERSTRØM, Jeppe & Bjørn POULSEN (red.). 2007. *Feud in Medieval and Early Modern Europe*. Aarhus: Aarhus University Press.
- OPSAHL, Erik 1998. “Hr. Jon Marteinsson – en svenske med suksess i Norge. En aristokrats politiske og sosiale vilkår i Norge rundt år 1400”. I *Middelalderen på Romerike, 191–214*. Skedsmo: Romerike historielag.
- . 2002. “Tel noreghes vil jak ey. Norsk og svensk i 1300-tallets diplommateriale og i moderne kildepublikasjoner”, i *Ny väg till medeltidsbrevet*, s. 25–44. Stockholm: Skrifter utgivna av Riksarkivet.
- . 2003a. “Norsk innvandringshistorie. Del I. 900–1537”. I Erik Opsahl & Sølvi Sogner, *I kongenes tid 900–1814*. Knut Kjeldstadli (red.), *Norsk innvandringshistorie, bd. 1*, 21–223. Oslo: Pax.
- . 2003b. “Magnus 7 Eriksson”. *Norsk biografisk leksikon*, 6: 215–216.
- . 2004. “‘that you should come to us with 80 armoured men aboard a ship with weapons, food and other supplies’”. *Royal and Aristocratic Military Power in*

- 15th Century Scandinavia”. I *Konge, adel og militærmakt 1400–1600*, s. 22–33. Forsvarsmuseets småskrifter, 39. Oslo: Forsvarsmuseet.
- (red.). 2007. *Feider og fred i nordisk middelalder*. Oslo: Unipub.
- . 2008. “Conflict and Alliance: the question of a national kingdom – political attitudes of Norwegian gentry and farmers in the Late Middle Ages”. *Scandinavian Journal of History* 33: 161–182.
- . 2014. “Fantes det et norsk fellesskap på 1400-tallet?” *ARR* 2014.1: 15–39.
- PALME, Sven Ulric. 1968. *Sten Sture den äldre*. Stockholm: LTs förlag.
- RAHMQUIST, Sigurd. 1978. “Sandbro-ätten – en uppländsk frälssläkt och dess gods”. *Personhistorisk tidskrift* 74: 47–79.
- . 1996. *Sätessgård och gods. De medeltida frälsegodsens framväxt mot bakgrund av Upplands bebyggelsehistoria*. Upplands fornminnesförenings tidskrift, 53. Uppsala: Upplands Fornminnesförening och Hembygdsförbund.
- REYNOLDS, Susan. 1984. *Kingdoms and Communities in Western Europe 900–1300*. Oxford: Clarendon Press.
- SCHÜCK, Herman. 1985. “Riksdagens framväxt, tiden inntill 1611”. I Nils Stjernquist (red.), *Riksdagens genom tiderna*, 7–58. Stockholm: Riksbankens jubileumsfond.
- . 2005. *Rikets råd och män. Herredag och råd i Sverige 1280–1480*. Stockholm: Kungl. Vitterhets Historia och Antikvitets Akademien.
- . 2013. “Sten Sture”. *Svenskt biografiskt lexikon*, bd. 34: 74–84.
- SEIP, Jens Arup. 1963. “Nasjonalisme som vikarierende motiv”. I *Fra embedsmannsstat til ettpartistat og andre essays*, 78–85. Oslo: Universitetsforlaget.
- . 1983. *Problemer og metode i historieforskningen*. Oslo: Universitetsforlaget.
- TUNBERG, Sven (1917). “Till den svenska ständerstatens historia”. *Historisk tidskrift* 37: 65–87.
- YRWING, Hugo. 1966. “Från riksföreståndarvalet 1470 till slaget på Brunkeberg”. *Scandia* 32.1: 124–168.
- . 1968. “Sten Sture, Ivar Axelsson och unionsfrågan 1471–1484”. *Scandia* 34.1: 100–163.
- . 1970. “Ivar Axelssons fall”. *Scandia* 36.1: 17–45.

Erik Opsahl, professor ved Institutt for historiske studier, Norges teknisk naturvitenskapelige universitet (NTNU). E-post: erik.opsahl@ntnu.no

---